

УДК 821.133.1.091“18”

ДЗЕРКАЛЬНІСТЬ ЯК СТРУКТУРОУТВОРЮЮЧИЙ ПРИНЦИП “ЗАМОГИЛЬНИХ НОТАТОК” Ф.-Р. ДЕ ШАТОБРІАНА

Ганна Попова

*Донецький національний університет,
вул. Університетська, 24, м. Донецьк, 83055,
e-mail: avp70@inet.uaavp70@inbox.ru*

Розглянуто питання структурної організації мемуарної оповіді, проаналізовано співвідношення в “Замогильних нотатках” Шатобріана голосів автора й героя. Діалогічність відносин між ними зумовлена особливою темпоральною структурою автодієгетичного наративу, в якому Я оповідача й Я-оповідне розмежовані у часі, внаслідок чого певні факти теперішньої біографії автора-оповідача стають ніби віддзеркаленням тих подій, що відбулися у минулому. Дзеркальність у “Замогильних нотатках” надає можливість самоідентифікувати авторське Я через співвіднесення його з численними Я, що існують у різних часових прошарках, а також з іншими персонажами мемуарів. Утворюється складна система дзеркал, відбиваючись в яких, багатогранна особистість оповідача об’єктивується.

Ключові слова: дзеркальність, дзеркало, мемуари, герой.

Діалогічна природа художньої свідомості обумовлює динамічність існування класичних творів у великому історичному часі. З кожною епохою вони відкриваються новими гранями, “их смысловой состав, – за словами М. М. Бахтіна, – буквально продолжает расти, создаваться далее”, “благодаря заложенным в них интенциональным возможностям” [1, с. 232]. Внесок у розкриття всієї повноти класичної спадщини роблять також сучасні літературознавчі теорії, які дають змогу побачити звичні, такі, що стали вже канонічними тексти під іншим кутом зору. Важлива в цьому сенсі й широко використовувана зараз практика міждисциплінарних досліджень. Так, наприклад, ідеї Ж. Лакана поширилися далеко за межі психоаналізу й інтенсивно інтегровані в гуманітарні науки, помітно вплинули, зокрема, на літературознавство. Його концепція “стадії дзеркала”, яка затверджує важливість дзеркальних образів для формування Я, вперше представлена в 1936-му році на конгресі в Марієнбаді [5]. Згодом вона стала широко вживаною в літературознавстві й семіотиці. Феномен дзеркальності розглянуто в есе М. М. Бахтіна “Людина перед дзеркалом” [2], працях М. Мерло-Понті “Феноменологія сприйняття” [9], М. Фуко “Слова й речі” [14], В.А. Подороги “Прояв і зміст. Ландшафтні світи філософії” [11]. Семіотичний потенціал дзеркала досліджено в науковому доробку Ю.М. Лотмана [6] й у збірці “Дзеркало. Семіотика дзеркальності” [4]. Культурологічний аспект феномену дзеркала проаналізовано в книзі С. Мельшиор-Бонне “Історія дзеркала” [7]. Множинність художніх образів дзеркала й пов’язаних з ним мотивів представлена в дослідженні А. З. Вуліса “Літературні дзеркала” [3].

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб на прикладі “Замогильних нотаток” Ф.-Р. де Шатобріана показати, як принцип дзеркальності функціонує в мемуарах, формуючи художній простір конструювання суб’єктивності, і як за допомогою ідентифікації з власним відбитим образом, побаченим в Іншому, утворюється Я оповідача.

Рефлексія (від лат. *reflexio* – обертання назад) – одна з видових ознак мемуарної оповіді. Незалежно від індивідуальної авторської стратегії погляд мемуариста завжди спрямований у минуле й, так чи інакше, зосереджений на ньому. Проміжок у часі, що існує між описуваними подіями і сьогоденням оповідача, не лише забезпечує цілісність охоплення, необхідну для повноцінної інтроспекції, але й дає можливість поглянути на себе збоку, спробувати об’єктивувати власну особистість. Тотожність автора, героя і оповідача, що її постулює мемуаристика, на ділі виявляє свою неповноту, а самоідентифікація утруднюється мінливістю людини, неможливістю отримати вичерпні знання про самого себе. Автор опиняється в ситуації “людини перед дзеркалом” (М. Бахтін), коли замість свого справжнього “Я” він створює в оповіданні певний образ, який має намір показати Іншому [2, с. 240]. Водночас, суб’єкт потребує Іншого для отримання внутрішньої цілісності, і, вдвляючись у цього Іншого, він знаходить і пізнає себе. Відтак, стосовно до мемуарного тексту дзеркальність можна розглядати як один із способів його організації та засіб самопізнання.

У “Замогильних нотатках” Ф.-Р. де Шатобріана феномен дзеркальності широко представлений як на рівні художньої образності, так і в композиції, в системі персонажів. При тому, що дзеркало як предмет у тексті майже не згадано, ідея віддзеркалення (*réflexion, reflet*) визначає загальний характер оповіді. Людське життя письменник уявляє лише як відлуння (*reflet*) пам’яті (“*notre vie est si vaine qu’elle n’est qu’un reflet de notre mémoire*” [18, I, с. 227]), а на його думках відбиток того, що він бачить (“*il entre pourtant dans la pensée un reflet de l’image que l’on a sous les yeux*” [18, IV, с. 120]). Себе Шатобріан теж називає “відблиском яскравого вогню”, маючи на увазі історичні події, що відбулися за його життя (“*pâle reflet que j’étais d’une immense lumière*” [18, IV, с. 635]).

Композиція “Замогильних нотаток” також містить елементи віддзеркалення. У передмові автор порівняв мінливі форми свого життя, що переплелися в оповіді, з відблисками світлових і призахідних променів, які, схрещуючись і зливаючись, надають тексту “нез’ясовну єдність”, і попереджає читачів про “суміш, змінити яку йому несила” [15, с. 19]: “*Ma jeunesse, pénétrant dans ma vieillesse, la gravité de mes années d’expérience attristant mes années légères, les rayons de mon soleil, depuis son aurore jusqu’à son couchant, se croisant et se confondant, ont produit dans mes récits une sorte d’unité indéfinissable*” [18, I, с. 36–37].

Створення мемуарів відбувалося в декілька етапів: їх задумано в 1811-му році як історію життя, потім в 1831-му Шатобріан вирішив перетворити особисту історію на епопею свого часу, для цього додав прологи до низки книг, що склали мемуари, а в 1836-му році дописав другу й третю частини, присвячені своїм двом публічним кар’єрам, – письменника й політика. В той же час вийшла четверта частина – у формі щоденника, – що оповідала про події тодішньої сучасності. Нарешті, в 1845-му році, чотири роки по завершенню роботи над мемуарами, Шатобріан вніс остаточні правлення до тексту своїх спогадів. Внаслідок утворено потрійну хронологію – послідовність описуваних подій сполучається з часом оповіді й самого оповідного акту [17, с. 14].

Це зумовило своєрідність хронотопу мемуарів, в якому двом або трьом часовим потокам часто відповідає один і той же простір, що й створює ефект віддзеркалення. Так, описуючи в 1822-му році свій стан напередодні відплиття до берегів Нового Світу в 1793-му, перебуваючи у цей момент в Лондоні як посол, Шатобріан порівнює своє тодішнє становище з подіями двадцятирічної давнини, коли він опинився в цих місцях бідним емігрантом: “Посланець французького короля розповість історію французького емігранта в тому самому місці, де він жив вигнанцем” [15, с. 85]. Потім, у 1836-му році, коли в своїх спогадах оповідач дійде до цього моменту свого життя, він знову порівняє обидва періоди, один з яких є віддзеркаленням іншого. Бідність протиставлена багатству, безвісність – славі, молодість – зрілості. Навіть особняк, який посол винайняв за 30 000 франків, розташовується саме напроти того горища, де колись жив його кузен Ла Буетарде, теж емігрант [15, с. 338]. Подібну гру відбитків “топосів-дзеркал” (М. Божур) можна спостерігати й у главах, присвячених Риму, що його Шатобріан відвідав двічі як посол, а також у главах, де йдеться про Комбург, Дьєпп і Тіонвіль. Одночасно кожен з цих топосов є дзеркалом душі письменника, симулякром якого стає, за висловом М. Божура, автобіографічний текст [16, с. 341]. Проте “Я” оповідача, що опинилося всередині системи часових дзеркал, не знаходить бажаної повноти й цілісності: “En avançant dans la vie, nous laissons trois ou quatre images de nous, différentes les unes des autres” [18, II, с. 745]. Занурюючись у глибини пам’яті, герой стикається там з Я колишніми, що й досі блукають лабіринтами минулого: “Un jour, me promenant dans une église déserte, j’entendis des pas se traînant sur les dalles, comme ceux d’un vieillard qui cherchait sa tombe. Je regardai et n’aperçus personne; c’était moi qui m’étais révélé à moi” [18, III, с. 430]. Спогади завжди нечіткі, немов затягнені серпанком (voile), а все, що потрапляє у поле зору оповідача, знаходить безконечну перспективу й розпредмечується: “Ma mémoire oppose sans cesse mes voyages à mes voyages, montagnes à montagnes, fleuves à fleuves, forêts à forêts, et ma vie détruit ma vie” [18, IV, с. 115]. Щораз усередині своєрідної просторової рами виявляється лише безтілесна примара минулих днів, подібна до сліду корабля на морській гладіні, звуку дзвонів [15, с. 344], диму або запаху квітки [15, с. 357]. До того ж, на процес деформації спогадів впливають закони художньої уяви, яку Ш. Сент-Бев порівнював з озером, де “відображуються справжні предмети, але, відображуючись, набувають нових контурів, які насправді їм абсолютно не властиві” [20, с. 168].

Неможливість зафіксувати образ “Я” в його незмінності, спираючись лише на особисті спогади, змушує автора мемуарів звертатися по допомогу до Іншого. Про Іншого як необхідну умову збагнення самого себе говорив ще Сократ, він же вдався й до метафори дзеркала в описі цього процесу [13, с. 28]. У ХХ столітті проблемі самопізнання присвячено роботи Ж. П. Сартра, М. Бубера, М. М. Бахтіна, М. Фуко та ін. Засновник французького персоналізму Е. Мунье вже в 30-ті роки стверджував, що “личность существует только в своем устремлении к “другому”, познает себя только через “другого” и обретает себя только в “другом”” [10, с. 39], а трохи пізніше інший французький філософ, М. Мерло-Понті, роздумуючи про філософію бачення, відзначив, що “человек для человека оказывается зеркалом” [8, с. 23].

Згадування дзеркала як предмета в мемуарах зустрічається рідко, що й не дивно, бо воно, на думку Шатобріана, безсиле розкрити внутрішній образ оповідача. Непевною видається йому й правдивість віддзеркалення: “Si vous vous regardez au miroir, vous

n'en verrez rien; se voit-on jamais tel qu'on est?" [18, IV, с. 265]. Можливості портретного живопису, також взято під сумнів. Відзначаючи схожість портретів його сучасників з оригіналами (Руссо, пані де Бомон), письменник, проте, переконаний у неможливості раз і назавжди точно втілити на полотні зовнішність людини, мінливої за своєю природою: "Mais l'homme n'est pas un et simple: pourquoi y a-t-il si peu de portraits fidèles? parce qu'on a fait poser le modèle à telle époque de sa vie; dix ans après, le portrait ne ressemble plus" [18, III, с. 30]. Не надійнішими виявляються й свідчення очевидців, на що Шатобріан також не раз звертає увагу читачів: "Les portraits qu'on a faits de moi, hors de toute ressemblance" [18, I, с. 674]; "Le portrait est d'ailleurs fort joli; mais je dois à ma sincérité de dire qu'il n'est pas ressemblant" [18, III, с. 71]. Засобом самоідентифікації в "Замогильних нотатках" є співвідношення себе з іншими персонажами, в яких автор вбачав свою подобу або антипода. Необхідність Іншого для самовідтворення й самопізнання дає можливість поглянути на одну людину як на "дзеркало" іншої. Люсіль у "Замогильних нотатках" є віддзеркаленням героя. У них подібний одяг, схожі характери:

про себе	про Люсіль
je paraissais déguenillé au milieu des enfants... je traînais de méchants soutiers éculés, qui sortaient à chaque pas de mes pieds... je lisais encore plus mal... "Qu'il est laid!" [18, I, с. 192–193]	sa parure ne se composait que de la dépouille de ses soeurs... une robe empruntée à une autre taille que la sienne... Lucile lisait fort mal...
Je m'exposais au brisement de la lame en me livrant aux imaginations funestes [18, I, с. 295]	la chétive Lucile [18, I, с. 203–204]
Je rentre dans mon for intérieur, comme un lièvre dans son gîte... Dans l'existence intérieure et théorique, je suis l'homme de tous les songes; dans l'existence extérieure et pratique, l'homme des réalités. [18, I, с. 674]	Il lui prenait des accès de pensées noires [18, I, с. 273] retirée vers son coeur, sa vie cessait de paraître au dehors [18, I, с. 273] tant ma timidité et mon espèce de faiblesse extérieure sont en opposition avec ma force intérieure! [18, II, с. 239]

Інше таке "дзеркало" – кохана Шатобріана, пані де Бомон, з якою Люсіль мала дружні стосунки. У мемуарах неодноразово підкреслено їхню подібність: "deux femmes qui s'étaient penchées l'une vers l'autre, comme deux fleurs de même nature prêtes à se faner" [18, II, с. 60]; "on est frappé de cette ressemblance de tristesse d'âme, exprimée dans le langage différent de ces anges infortunés" [18, II, с. 132].

Як антипод у мемуарах змальований друг дитинства Жесріл – повна протилежність героя в усьому, від зовнішнього вигляду, до складу думок і поведінки. Проте й в образі цього шибеника є щось таке, що ріднить його з автором-оповідачем, який бачить у ньому, як і в самому собі, людину, недооцінену оточуючими [18, I, с. 210].

Ще один, на перший погляд, діаметрально протилежний образ – Наполеон, чий життєпис композиційно розташовано в центрі оповідання. Для Шатобріана амбівалентний персонаж – антипод-двійник, доля якого доповнює й відтіняє долю героя "Замогильних нотаток". Автор мемуарів помітив, що, говорячи про Наполеона, він не припиняє розповіді про себе: "Puisque c'est ma propre vie que j'écris en m'occupant de celles des autres, grandes ou petites, je suis forcé de mêler cette vie aux choses et aux hommes, quand par hasard elle est rappelée" [18, II, с. 753]. Історію його життя Шатобріан вибудовує в той же самий спосіб, що й власну: починає з детального опису генеалогії Бонапарта,

перераховує його предків з не меншою ретельністю, ніж своїх [18, II, с. 322–327]. Надалі письменник не перестає наголошувати на численних фактах перетинання їхніх біографій: приїхавши до Парижа, Бонапарт оселяється на тій же вулиці, що й Шатобріан під час перших відвідин столиці [18, II, с. 322–327]; переслідуваний владою, Бонапарт, як і Шатобріан, думає про еміграцію [18, II, с. 353]; під час експедиції до Єгипту він відвідує ті ж самі місця, милується тими ж пам'ятками, що й Шатобріан, подорожуючи Сходом [18, II, с. 373–380]. **Навіть спогади про Корсіку (“la Corse offrait un printemps pré-rétuel”** [18, II, с. 333]) співзвучні спогадам письменника про Бретань, яка найяскравіше закарбувалась у його пам'яті саме о весняній порі [18, I, с. 216–218]. Інколи мемуарист свідомо фальсифікує факти, щоб зробити схожість якнайповнішою (він наполягає на тому, що народився в один рік, двадцятьма днями пізніше за Наполеона, хоча, за загальноприйнятою версією, рік народження Наполеона – 1769, а Шатобріана – 1768). Такі збіги повинні підкреслити внутрішню спорідненість, що існує між ними, й водночас у них відчувається суперництво Шатобріана з Наполеоном. Оповідаючи про те подібне, що сталося в його власному житті та житті Наполеона, Шатобріан, коли йдеться про його візаві, абсолютно змінює тональність, уводячи елемент іронії й навіть кепкування. Те, що для героя “Замогильних нотаток” стає ознакою його винятковості, у Наполеона виявляється ні чим іншим, як недоліком:

про себе	про Наполеона
Aventurier et ordonné, passionné et méthodique, il n'y jamais eu d'être à la fois plus chimérique et plus positif que moi, de plus ardent et de plus glacé [18, I, с. 674]	Il mêlait les idées positives et les sentiments romanesques, les systèmes et les chimères, les études sérieuses et les emportements de l'imagination, la sagesse et la folie [18, II, с. 374]

Спосіб побудови образу аналогічний: не дивлячись на різницю оцінок, двоїстість – родова риса романтичного героя – зберігається в обох випадках. Варта уваги сцена смерті Наполеона, яка складає своєрідну пару сцени народження героя мемуарів у першій книзі “Замогильних нотаток”:

про себе	про Наполеона
J'étais presque mort quand je vins au jour. Le mugissement des vagues, soulevées par une bourrasque annonçant l'équinoxe d'automne, empêchait d'entendre mes cris ... Il n'y a pas de jour où, rêvant a ce que j'ai été, je ne revoie en pensée le rocher sur lequel je suis né, la chambre où ma mère m'infligea la vie, la tempête dont le bruit berça mon premier sommeil... [18, I, с. 188]	Le 4, la tempête de l'agonie de Cromwell s'éleva: presque tous les arbres de Longwood furent déracinés. Enfin, le 5, a six heures moins onze minutes du soir, au milieu des vents, de la pluie et du fracas des flots, Bonaparte rendit a Dieu le plus puissant souffle de vie qui jamais anima l'argile humaine [18, II, с. 748]

У долі Наполеона наочно зреалізовано наріжну для мемуарів ідею людського життя як замкнутого кола, початкові й кінцеві точки якого з'єднуються, сполучаючи колиску й могилу (“Né dans une île pour aller mourir dans une île” [18, II, с. 754]), а самотня могила імператора на прибережній скелі перекликається з ключовим образом усієї творчості Шатобріана – могилою Рене, яка, за задумом письменника, повинна була матеріалізуватися у вигляді його власної могили на острові Гран-Бе.

Дзеркальну функцію виконують і уривки з власних художніх творів, які пись-

менник включає в текст мемуарів. Їх герої – Шактас, Рене, Евдор – проекції одного й того ж образу, прототипом якого був сам Шатобріан. Кожен з них подібний до уламка розбитого дзеркала, що відбиває ту або іншу грань особистості автора [19, с. 200]. Виходячи з цього, у меморіалах вони разом з іншими текстами – листами, промовами, публіцистикою тощо, – утворюють складну систему “дзеркал”, відбиваючись в яких багатогранна особа оповідача об’єктивується. Розрізнені фрагменти індивідуального досвіду автора ніби у фокусі збираються в героєві мемуарів, і особистість віднаходить цілісність.

Подальше дослідження принципу дзеркальності в романтичних мемуарах дасть змогу розкрити особливості їхнього хронотопу, який будується на ідеї множинності світів, а також вияскравити своєрідність структури автобіографічної оповіді, суб’єктивної й споглядальної за природою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бахтин М. М.* Слово в романе / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М., 1975. – С. 72–233.
2. *Бахтин М. М.* Человек у зеркала / М. М. Бахтин // Автор и герой. К философским основам гуманитарных наук. – СПб, 2000. – С. 240.
3. *Вулис А. З.* Литературные зеркала / А. З. Вулис. – М.: Сов. писатель, 1991. – 480 с.
4. Зеркало. Семиотика зеркальности: Труды по знаковым системам: Уч. зап. Тартус. ун-та [ред. тома З. Г. Минц]. – Вып. 831. – Тарту, 1988. – 165 с.
5. *Лакан Ж.* Стадия зеркала как образующая функцию Я, какой она раскрывается в психоаналитическом опыте / Лакан Ж // Кабинет: Картины мира I, А. – СПб., 1998. – С. 136–142.
6. *Лотман Ю. М.* Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки / Ю. М. Лотман – СПб. : Искусство-СПб, 2000. – 704 с.
7. *Мельшиор-Бонне С.* История зеркала: Культура повседневности / С. Мельшиор-Бонне. – М. : Новое лит. обозрение, 2005. – 456 с.
8. *Мерло-Понти М.* Око и дух. / Морис Мерло-Понти. – М. : Искусство, 1992. – 63 с.
9. *Мерло-Понти М.* Феноменология восприятия / Морис Мерло-Понти. – СПб. : Ювента; Наука, 1999. – 603 с.
10. *Мунье Э.* Персонализм / Эмманюэль Мунье. – М. : Искусство, 1992. – 144 с.
11. *Подорога В.* Выражение и смысл. Ландшафтные миры философии: Сёрен Киркегор, Фридрих Ницше, Мартин Хайдеггер, Марсель Пруст, Франц Кафка / Подорога Валерий. – М. : Ad Marginem, 1995. – 426 с.
12. *Суслова О.* Введение в чтение Лакана: “стадия зеркала” / Суслова Ольга // Кабинет: Картины мира I, А. – СПб., 1998. – С. 143–159.
13. *Трунов Д. Г.* Роль Другого в самопознании / Трунов Д. Г. // Философия социальных коммуникаций. – 2008. – № 6. – С. 28–39.
14. *Фуко М.* Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Мишель Фуко – СПб.: А-сад, 1994. – 405 с.
15. Шатобриан Ф.-Р. де. Замогильные записки. / Ф.-Р. де Шатобриан. – М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – 736 с.
16. *Beaujour M.* Miroir d'encre / Michel Beaujour. – Paris : Seuil, 1980. – 375 p.
17. *Berchet J.-C.* Préface / Berchet J.-C. // Chateaubriand F.-R. Mémoires d'outre-tombe. – Paris : Garnier, 1989. – P. 5–49.

18. *Chateaubriand F.-R. de. Mémoires d'Outre-tombe.* / F.-R. de Chateaubriand. – Paris : Garnier, 1989 – Т. I. – 800 p., 1992 – Т. II. – 798 p., 1998 – Т. III. – 671 p., 1998 – Т. IV. – 945 p.
19. *Gusdorf G. Auto-bio-graphie, Lignes de vie* éd. Odile Jacob, 1990 – Т. II. – 504 p.
20. *Sainte-Beuve Ch. A. Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'Empire.* / Sainte-Beuve Ch. A. – Paris: Garnier, 1948. – Т. II. – 437 p.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

REFLECTIVITY AS A STRUCTURIZING PRINCIPLE OF THE POETICS OF “MEMOIRS FROM BEYOND THE GRAVE” (MÉMOIRES D’OUTRE-TOMBE) BY F.-R. DE CHATEAUBRIAND

Anna Popova

*Donetsk National University,
street. Unyversytetskaya, 24 g Donetsk, 83055,
e-mail: avp70@inet.ua avp70 @ inbox.ru*

This article deals with structural organization of the memoirs-narration *Memoirs from Beyond the Grave* by F.-R. de Chateaubriand, studies the correlation between the voice of the narrator and the protagonist. The dialogue between these two voices is stipulated by a certain temporal pattern of an autodiegetic narration, which implies the splitting of narrative “je” and “moi” in time. This may lead to such situations, when narrator’s current biography facts become to some extent a reflection of those events which occurred to the protagonist in the past. Reflectivity in *Memoirs from Beyond the Grave* enables self-identification of “je” with the help of its correlation with other “je”s from different time layers, as well as with other characters of the memoirs. Thus we deal with a complex mirroring system, which by reflecting helps to objectify the versatile personality of the narrator.

Key words: reflectivity, mirror, memoirs, protagonist.

ЗЕРКАЛЬНОСТЬ КАК СТРУКТУРООБРАЗУЮЩИЙ ПРИНЦИП “ЗАГРОБНЫХ ЗАПИСОК” Ф.-Р. ДЕ ШАТОБРИАНА

Анна Попова

*Донецкий национальный университет,
ул. Университетская, 24, г. Донецк, 83055,
e-mail: avp70@inet.ua avp70 @ inbox.ru*

Рассмотрены вопросы структурной организации мемуарной повествования, проанализировано соотношение в “загробных заметках” Шатобриана голо-сов автора и героя. Диалогичность отношений между ними обусловлена особой темпоральной структурой автодигетического нарратива, в котором Я рассказчи-ка и Я-повествовательное разграничены во времени, вследствие чего некоторые факты нынешней биографии автора-повествователя становятся будто отражени-

ем тех событий, которые произошли в прошлом. Зеркальность в “загробных заметках” предоставляет возможность самоидентификуваты авторском Я через соотнесение его с многочисленными Я, существующих в разных временных слоях, а также с другими персонажами мемуаров. Образуется сложная система зеркал, отражаясь в которых многогранная личность рассказчика объективируется.

Ключевые слова: зеркальность, зеркало, мемуары, герой.